

Челомбiтько Т. В.

РОЗВИТОК ФІНАНСОВО-ПРОМИСЛОВИХ ГРУП В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

У статті проаналізовано історичний розвиток перших великих інтегрованих систем промислового і фінансового капіталів. Визначено поняття, організаційний склад фінансово-промислових груп та особливості інтеграції банківського та промислового капіталу в Україні. Проаналізовано сучасний стан та тенденції створення фінансово-промислових груп. Встановлено ключові проблеми розвитку, а також ступінь впливу ФПГ на вітчизняну економіку та інвестиційну діяльність. Визначено основні напрями активізації та підвищення рівня розвитку ФПГ в Україні.

Ключові слова: фінансово-промислові групи, інтеграція, національна економіка, розвиток, промисловий капітал

Рис.: 1. *Бібл.:* 14.

Челомбiтько Тетяна Валерiївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра соціально-економічних відношень Центру міжнародної освіти, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

Email: tanjuha_che@mail.ru

УДК 336.71

Челомбiтько Т. В.

РАЗВИТИЕ ФИНАНСОВО-ПРОМЫШЛЕННЫХ ГРУПП В НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКЕ

В статье проанализировано историческое развитие первых крупных интегрированных систем промышленного и финансового капиталов. Определено понятие, организационный состав финансово-промышленных групп и особенности интеграции банковского и промышленного капитала в Украине. Проанализировано современное состояние и тенденции создания финансово-промышленных групп. Установлены ключевые проблемы развития, а также степень влияния ФПГ на отечественную экономику и инвестиционную деятельность. Определены основные направления активизации и повышения уровня развития ФПГ в Украине.

Ключевые слова: финансово-промышленные группы, интеграция, национальная экономика, развитие, промышленный капитал

Рис.: 1. *Библ.:* 14.

Челомбiтько Татьяна Валерьевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра социально-экономических отношений Центра международного образования, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

Email: tanjuha_che@mail.ru

UDC 336.71

Chelombitko T. V.

THE DEVELOPMENT OF FINANCIAL AND INDUSTRIAL GROUPS IN THE NATIONAL ECONOMY

In the article the historical development of the first big integrated industrial and financial capitals was analyzed. The definition, the organizational structure of financial and industrial groups and the features of banking and industrial capitals integration in Ukraine were defined. The present state and foundation trends of financial and industrial groups were analyzed. The key problems of development, also the level of financial and industrial groups influence on the national economy and investing activities were determined. The principal directions of activating and raising the level of development of financial and industrial groups in Ukraine were defined.

Keywords: financial-industrial groups, integration, national economy, development and industrial capital

Pic.: 1. *Bibl.:* 14.

Chelombitko Tatiana V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Social and Economic Relations of the Center for International Education, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Email: tanjuha_che@mail.ru

Вступ. Одним з основних напрямків діяльності банківської системи в епоху глобалізації і структурної перебудови економіки країни стає інтеграція виробничого і банківського капіталів. Безперервність відтворення вимагає певного рівня інтеграції банківського і промислового капіталів у вигляді різноманітних організаційно-економічних форм взаємодії банків і підприємств різних форм власності і галузей господарства, які проявляються на практиці виникненням нових організаційно-господарських структур – фінансово-промислових груп. Останнім притаманні наявність крупного промислового капіталу і можливість акумуляції та мобілізації значних фінансових ресурсів.

Саме за допомогою висококонцентрованого капіталу стає можливим фінансувати глобальні інвестиційні програми, розповсюджувати нові технології та вивести національну економіку на новий рівень розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем функціонування інтегрованих корпоративних структур представлені в роботах багатьох авторів. Серед них найбільш значимими є праці таких вітчизняних вчених, як В. Геєць, В. Голюков, Л. Абалкін та ін. Серед вчених інших країн світу питання утворення фінансово-промислових груп вивчали Б. Гаррте, П. Дюссож, М. Портер, П. Лоран, Г. Патрік, Д. Гейм та ін. Хоча вивченню цієї проблематики науковці приділяють багато уваги, все ж таки існує нагальна потреба в подальшому науковому дослідженні процесів інтеграції банківського та промислового капіталу в контексті інституційного забезпечення формування потужних фінансово-промислових господарських систем, аналізі нинішніх тенденцій їх розвитку, визначенні істотних переваг і результативності таких змін з точки зору їх впливу на національну економіку.

Метою статті є визначення основних напрямків розвитку фінансово-промислових груп в національній економіці.

Виклад основного матеріалу. Масштабність виробництва, викликана науково-технічним розвитком і глобальними світовими господарськими процесами, призвела до пошуку нових джерел накопичення капіталу, що виявляється як в злитті самих промислових компаній, так і в об'єднанні капіталів різних сфер господарської діяльності – виробничої, торгово-посередницької, фінансової, науково-дослідної тощо. Варто відзначити, що процеси утворення перших великих інтегрованих систем промислового і фінансового капіталів, що стали наслідком інтенсивного розвитку виробництва, поглиблення поділу праці і посилення конкурентної боротьби почалися на рубежі XIX–XX ст. Так, англійський економіст Дж. Гобсон ще в 1902 р. визначив суть імперіалізму як бажання сильних та добре організованих промислових і фінансових груп створювати собі ринки збуту товарів і капіталів [6, с.160]. Подальшого розвитку дослідження процесів інтеграції банківського і промислового капіталу набули зусиллями австрійського економіста Р. Гільфердінга, який у 1910 р. у своїй роботі всебічно виклав і обґрунтував власне бачення інтеграції банківського і промислового капіталу насамперед у формі фінансового капіталу, що представлений цінними паперами та виступає у процесі свого кругообігу як фіктивний капітал [5, с. 302].

Історично першими організаційно-правовими формами концентрації капіталу стали корпоративні форми організації матеріального виробництва. Перші акціонерні товариства (корпорації, трести) були основою зрощування банківського і промислового капіталу, утворення монополій на національному і транснаціональному рівні, каталізатором економічного зростання провідних капіталістичних країн.

В наш час одним з найбільш прогресивних видів об'єднань підприємств є фінансово-промислові групи (ФПГ). У статті А. Загороднього «Банк у структурі промислово-фінансової групи» зазначено, що ФПГ – це об'єднання, до складу якого можуть входити промислові, сільськогосподарські підприємства, банки, наукові і проектні установи та організації всіх форм власності, метою яких є отримання прибутку [9, с. 538]. М. Галянтіч та В. Махінчук визначають ФПГ як об'єднання рівноправних підприємств із збереженням статусу і свободи вибору діяльності [9, с. 538]. Такі об'єднання ґрунтуються на інтеграції промислового та фінансового капіталу, яка суттєво підвищує ефективність використання матеріальних, технічних фінансових, технологічних, інформаційних, управлінських та інших ресурсів [12, с. 33].

Корпоративні новоутворення, що виникають, являють собою не розподільну суму капіталів, а цілісну економічну систему, наділену новими властивостями, певним характером руху і формами існування. Спільне використання капіталу з різними кругообігами і циклічною обіговістю дає змогу забезпечити оперативну переорієнтацію ресурсів з метою відновлення порушеної рівноваги і стабілізації зростання доходності. Виникаюча на основі взаємопроникнення і переплетіння фінансового і промислового капіталів нова організаційна форма – фінансово-промисловий капітал – відображає складну еволюцію крупного капіталу. На рис. 1 наведено схему організаційного складу ФПГ.

До складу ФПГ входять різноманітні підприємства та організації, які відрізняються за формою, за характером капіталу і за специфікою організації господарської діяльності.

В російській економіці зареєстровано 75 ФПГ [14, с. 289]. Експерти вважають, що в майбутньому слід очікувати 150–200 ФПГ [14, с. 289]. ФПГ в Росії формуються, голо-

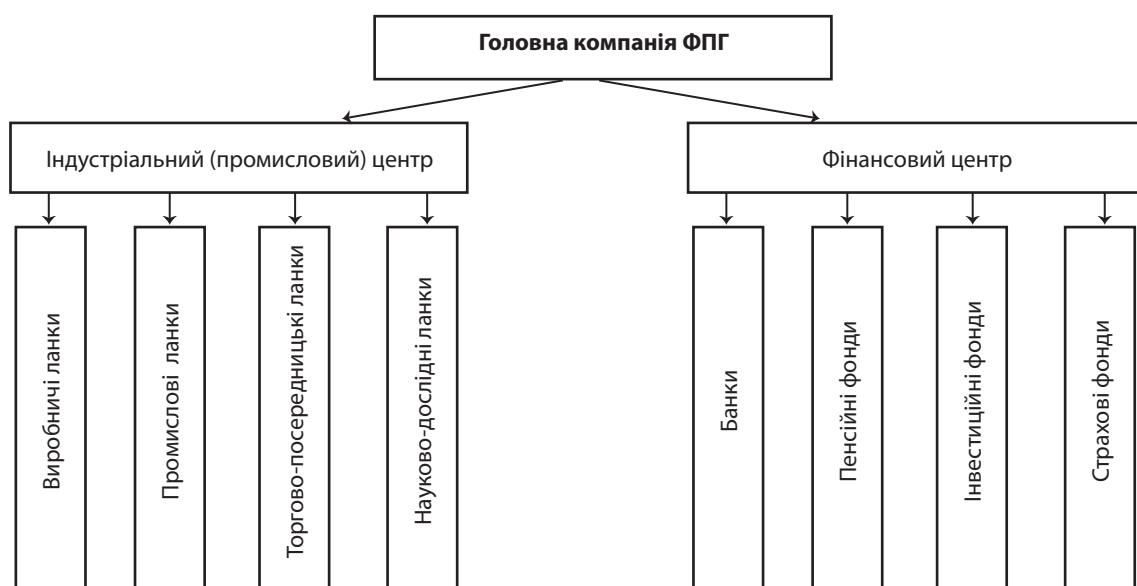

Рис. 1. Склад фінансово-промислових груп [14, с. 288]

вним чином, навколо ресурсних галузей і мають в своєму розпорядженні набагато більше засобів, ніж інші суб'єкти російської економіки.

Подібно російським найбільші українські ФПГ нині являють собою міцний сплав фінансового, економічного, політичного, адміністративного та інформаційного капіталів.

Практично всі українські фінансово-промислові групи поділились на два абсолютно різних типи. До першого типу можливо віднести ФПГ, які рухаються в напрямі легалізації свого бізнесу, перетворюючись на аналоги відомих західних компаній [3, с. 369]. ФПГ даного типу поступово відмовляються від тіншових схем, юридично закріплюючи права власності на активи, залучаючи до управління компаніями професійних іноземних управлінців із відомих світових компаній. Більшість з компаній таких ФПГ або вже вийшли, або готуються до виходу на IPO (первинне розміщення акцій), підвищуючи свій імідж у світі. До другого типу можливо віднести ФПГ, які поки що не поспішають змінювати свій стиль і методи управління. Вони жорстко наполягають на власних інтересах, що пов'язані з максимальними доходами, які можуть бути одержані за умови тіншових схем, непрозорості при взаємодіях власників і топ-менеджерів компаній. Головний пріоритет даного типу – сировинні експортно-орієнтовані компанії з великою рентабельністю, що була до настання фінансово-економічної кризи.

На сьогодні в Україні нараховується 16 ФПГ, до складу яких входить 4,6 тис. підприємств. Найбільш багаточисельними виступають ФПГ «Приват» (1089 підприємств) та ФПГ «Систем Кепітал Менеджмент» (СКМ) (809 підприємств) [13]. Також серед крупних ФПГ України слід назвати такі угруповання, як групи «Інтерпайп», Індустріальний Союз Донбасу (ІДС), «УкрСибБанк», «Укрпромінвест» та інші.

Завдяки ФПГ стало можливим зменшення потреб підприємств в обігових коштах, зниження собівартості і ціни продукції на внутрішньому ринку, концентрація тимчасово вільних грошових коштів, ліквідація неплатежів, залучення інвестицій за рахунок власних ресурсів учасників, емісії цінних паперів, кредитних ресурсів та державної підтримки. Основна ідея створення ФПГ – це відтворення ринкового аналога колишніх науково-виробничих об'єднань у складі головної організації і підприємств, які адміністративно їй підпорядковувалися. За допомогою таких об'єднань усувається багато негативних моментів в економіці, що утворилися в результаті руйнування господарських зв'язків.

В той же час ставлення вітчизняних вчених і спеціалістів до проблем розширеного відтворення на основі інтеграції банківського і промислового капіталу є неоднозначним. У багатьох наукових дослідженнях присутня негативна оцінка цих процесів на підставі того, що інтеграція розглядається як форма монополізації економіки. На нашу думку, промисловий потенціал вітчизняної економіки потребує значних інвестиційних ресурсів для оновлення матеріально-технічної і технологічної бази виробництва. У цьому позитивну роль має зіграти крупний фінансовий, зокрема банківський, капітал, одним із ефективних шляхів взаємодії якого з промисловим є саме інтеграція.

Для держави великі промислово-фінансові корпорації є певною перевагою у конкурентній боротьбі з експансією іноземних компаній та у протидії «тінізації» економіки. На думку В. Мамутова, є очевидним, що уряд має сприяти формуванню великих господарських об'єднань, корпорацій, фінансово-промислових груп, здатних конкурувати на світовому та регіональних ринках. У розвинених країнах вже декілька десятиліть тривають процеси створення таких об'єднань під контролем і за сприянням державних інститутів [8, с. 30].

Для України створення легітимних інтегрованих формувань банківського і промислового капіталу з прозорою структурою власності та активів є однією з істотних умов успішної адаптації вітчизняного виробника на міжнародних товарних і фінансових ринках після вступу країни до СОТ [2, с. 205].

Тож великі корпорації за участю банківського та промислового капіталу є основною ланкою ринкової економіки, здатною забезпечити її конкурентоздатність та інтенсивний інноваційний розвиток. Об'єктивна потреба концентрації промислового капіталу для його розширеного відтворення сприяє адекватній концентрації банківського капіталу. Створення доданої вартості відбувається внаслідок застосування капіталу як катало функцій, тобто у сфері кругообігу функціонуючого промислового капіталу. Водночас перерозподіл доданої вартості у сфері кругообігу грошового капіталу сприяє нагромадженню банківського капіталу і зміцненню банківської системи країни в цілому.

У цьому аспекті заслуговує на увагу точка зору групи російських економістів на чолі з академіком Л. Абалкіним, за якою раціональне використання банківського капіталу має бути саме в промисловості, бо провідні економічні вчення про природу багатства, починаючи з класичної школи та її представника А. Сміта, визначали єдиним джерелом створення вартості саме матеріальне виробництво [1, с. 310]. Інший російський вчений А. Суворов визначає в якості основних економічних переваг діяльності ФПГ залучення значних інвестицій та диверсифікацію фінансово-го ризику [2, с. 205].

Варто наголосити, що, окрім інтеграції, у складних формах тих чи інших організаційно-правових структур банківський капітал постійно співпрацює з промисловим у широкому спектрі взаємних економічних відносин, починаючи із зберігання та нагромадження коштів промислових підприємств, обслуговування платежів, поточного кредитування і до надання професійних послуг з управління активами чи обслуговування процесів запозичень на міжнародних ринках капіталу, тобто інтеграція в таких «легких» формах є просто необхідною умовою безперешкодного кругообігу промислового капіталу, функціонування банківської системи та забезпечення сталого економічного розвитку країни.

На сьогодні в Україні основними законодавчими актами, ще регулюють процеси інтеграції банківського і промислового капіталу, є лише окремі статті Господарського Кодексу України [7] та Закони «Про холдингові компанії в Україні» [11] і «Про банки і банківську діяльність» [10],

зокрема в частині створення комерційними банками різноманітних фінансових об'єднань для централізації банківського капіталу, а також затверджене Урядом Положення про створення (реєстрацію), реорганізацію та ліквідацію ФПГ. Всі ці норми містять в собі багато перешкод для поширення та розвитку ФПГ в Україні. Враховуючи існуючі колізії між нормами цих законодавчих актів, можна зробити висновок про нагальну необхідність належного структурованого середовища інтеграції шляхом створення економічно обґрунтованих правових інститутів, адже відсутність сталого законодавства стримує розвиток ФПГ.

Важливою проблемою, що потребує законодавчого врегулювання, є стан конкуренції у сфері банківської діяльності. Поряд з конкурентною боротьбою економічними методами (тарифи, ставки, умови послуг тощо) часто спостерігається використання, насамперед крупними банками, таких методів, як лобіювання власних інтересів, відкритий тиск на інші банки, у тому числі з використанням зв'язків із владними структурами.

Потребує вирішення проблема забезпечення прозорості процесів відтворення банківського капіталу, особливо в тій частині, що перетинається з реальним сектором економіки, шляхом запровадження адекватних форм статистичної та звітної інформації, що надаватиметься банками, стосовно реальної економічної влади комерційних банків над тими чи іншими промисловими підприємствами, з якими здійснюються різні форми інтеграції їх капіталів.

Необхідно розробити та запровадити методичні заходи для розробки конкретних методів оцінки стійкості банку в залежності від ступеня інтеграції з промисловим капіталом.

Потребує розробки інструкція з консолідованої звітності банків щодо їх участі в капіталах інших суб'єктів господарювання як фінансового, так і реального секторів економіки. Така звітність дозволить більш реально оцінювати ризики.

Крім того, доцільно законодавчо врегулювати моніторинг руху корпоративних прав, акцій (часток, паїв) та інших фондових інструментів, пов'язаних зі змінами у відносинах власності інтегрованих формувань, з метою забезпечення прозорості їх діяльності та високого рейтингового рівня, достатнього для вільного доступу на фінансові ринки для залучення позикового капіталу та кредитів.

Досвід розвинених країн підтверджує думку про те, що об'єднання зусиль держави і великого бізнесу, у тому числі і фінансово-промислових груп, є одним із базових чинників ефективності та конкурентоспроможності національної економіки, оскільки великі корпоративні об'єднання та держава ставлять перед собою близькі за змістом економічні цілі [4, с. 239].

Висновок. Сучасний етап розвитку національного господарства характеризується розвитком фінансово-

промислового капіталу та інтегрованих корпоративних структур, від яких залежить створення умов для зміцнення економіки. В українській економіці інтегровані структури, що виникають на основі об'єднання фінансового та промислового капіталів, можуть відновити виробничо-технічні зв'язки, мобілізувати ресурси для здійснення масштабної інвестиційної діяльності, підвищити технологічний рівень виробництва і забезпечити стійку динаміку зростання основних виробничих показників, підвищити рівень корпоративного управління. Адже тільки концентрація капіталу може бути тим засобом, який сприятиме інноваційному розвитку економіки.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абалкин Л. И. Курс переходной экономики / Л. И. Абалкин. – М.: Финстатинформ, 1997. – 416 с.
2. Барановський О. І. Розвиток банківської системи України / О. І. Барановський. – К.: Ін-т екон. та прогнозув., 2008. – с. 584.
3. Воробйова О. І. Кредитно-інвестиційна діяльність банків України / О. І. Воробйова. – Київ – Сімферополь: ВД «АРИАЛ», 2010. – 396 с.
4. Гальчинський А. Лібералізм: уроки для України / А. Гальчинський. – К.: Либідь, 2011. – 231 с.
5. Гильфердинг Р. Финансовый капитал: Исследование новейшей фазы в развитии капитализма / Пер. с нем. И. И. Степанова-Скворцова. – М.: Изд-во соц.- эконом. лит., 1959. – 492 с.
6. Гобсон Дж. А. Империализм: Пер. с англ. – Л.: Прибой, 1927. – 286 с.
7. Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради. – 2003. – №18, 19–20, 21–22. – Ст. 144.
8. Мамутов В. Економіко-правові важелі проти тіньової економіки / В. Мамутов // Вісник НАН України. – 2001. – № 1. – С. 27–35.
9. Мещеряков А. А. Організація діяльності комерційного банку : навч. посібн. / А. А. Мещеряков. – К. : Центр учбової л-ри, 2007. – 608 с.
10. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. (в ред. від 05.08.2009 р. із змінами від 23.02.2012 р.) № 2121-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua. – Загол. з екрану.
11. Про холдингові компанії в Україні : Закон України від 15.03.2006 р. (із змінами від 13.03.2012) № 3538IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua. – Загол. з екрану.
12. Уманців Ю. Інституційні основи інтеграції банківського та промислового капіталу / Ю. Уманців // Банківська справа. – 2011. – № 6. – С. 33–41.
13. ФПГ в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://building.ua/Nalogovaya-oficialno-opredelila-FPG>. – Загол. з екрану.
14. Хомяков В. І., Бакум І. В. Економіка сучасної України: навчальний посібник / В.І. Хомяков. – К.: Кондор, 2009. – 426 с.